

Nuijasota

1590-luvun kriisi, nuijasodan taustaa

Nuijasota käytiin vuosina 1596—1597 eli pian 25-vuotisen sodan jälkeen. Siinä iskivät yhteen Suomen talonpojat ja aateliset. Eurooppalaisesta näkökulmasta sota kuuluu jo keskiajan lopulla alkaneisiin talonpoikaiskapinoihin — ollen viimeisin niistä. Ruotsin kuningashuoneen näkökulmasta sota liittyi Kustaa Vaasan suvun valtataisteluun, jossa vastakkain olivat Kustaa Vaasan poika Kaarle ja Juhana-veljen poika Sigismund. Kaarle-herttua oli tuolloin valtionhoitajana, sijaishallitsijana, kun varsinainen kuningas Sigismund asui Puolassa, jonka kuningas hän myös oli.

Juhana III:n ja Puolan Katarina Jagellonian pojasta Sigismundista tuli v. 1587 Puolan kuningas ja Ruotsin kuningas vv. 1593-1599. Uskonnoiltaan Sigismund oli katolilainen äitinsä mukaan.

Kaarle-herttua oli Sigismundin vastustaja. Sigismundin tärkeimpänä tukena oli suomalainen marski Klaus Fleming ja Suomen aatelisto. On sanottu, että Fleming hallitsi Suomea käytännössä katsoen itsenäisenä sotilasdiktatorina. Hänestä on käytetty myös nimitystä Rautamarski.

Kaikki osapuolet silloisessa poliittisessa tilanteessa toimivat omaa intressiään ajaen, ei vain herttua Kaarle. Ylhäisaateli tuki Sigismundin kuninkuutta, koska se tavoitteli Puolan aatelin veroisia etuja. Fleming suojeli viime kädessä omaa asemaansa.

Suomalaiset talonpojat halusivat päästä eroon sotaväen palkkaamisesta, koska itärajalta vallitsi vuodesta 1593 aselepo ja vuodesta 1595 Täyssinän rauha. Rauhasta huolimatta Fleming piti, - peläten herttuan aikeita anastaa Ruotsin kruunu -, armeijan koossa ja antoi sotilaiden kantaa linnaleiriniimistä palkkaa, joka Suomessa ylitti kolmin-nelin-kertaisesti vuonna 1592 määrätyn valtakunnallisen taksan. Linnaleiri laajennettiin Pohjanmaalle.

Nuijasodan aattona ratsumiehet keräsivät rauhantilasta huolimatta noin 50 viljatynnyrin edestä vuotuisena palkkanaan perustellen kantonsa oikeutusta lain sijasta "suomalaisella maantavalla". Aateliupseerien saalis nousi kaksi kertaa suuremmaksi. Karkeasti arvioiden talonpojat joutuivat maksamaan kolmanneksen tuloistaan sotaväelle muiden verojen ja ulostekojen lisäksi. Taustalla vaikuttivat ennen muuta kireän verotuksen ja sotarasituksen johdosta pahentuneet elinolot. Näin ollen Kaarle-herttuan yllytys ajaa huovit pois oli kuin sodanjulistus veljensä pojalle

Verotus

Verot olivat keskiaikaisen ajattelutavan mukaan talonpoikien korvaus kuninkaalle ja kruunulle siitä, että nämä huolehtivat velvollisuuksistaan alamaisiaan kohtaan. Verojen kerääminen siis edellytti vastavuoroisia palveluja alamaisiaan kohtaan. Tärkein palvelu oli turvallisuus. Veroja maksettiin, jotta kuningas saattoi ylläpitää sotavoimia puolustaakseen alamaisia hyökkääjää vastaan. Söderköpingsin valtiopäivillä 1595 suoritettu ”lobbaus” linnaleiriä vastaan oli ainutlaatuinen ilmiö Suomen alueen talonpoikaislevottomuuksien yhteydessä.

Vakinaiset verot olivat vain osa koko verotaakasta. Niiden lisäksi määrättiin tarpeen tullen ylimääräisiä veroja jotakin tiettyä tarkoitusta varten. Verokuorma kasvoi jatkuvasti, sillä kohta Kustaa Vaasan kuoltua vuonna 1560 alkoi pitkällisten sotien aika, jota kesti pienin katkeamin 160 vuotta. Ensimmäisenä näistä apuveroista lienee nk. Elfsborgin lunnaiksi kannettu hopeavero. Ylimääräisistä veroista kannettiin suurin osa tavarassa. Vakinainen vero tilaa kohti pysyi vakiona, mutta ylimääräiset verot paisuivat lähes kolminkertaisiksi aiheuttaen kokonaismäärään 2/3 lisäyksen. Tämä johtui ensi sijassa Ruotsin ja Venäjän välisestä, vuonna 1570 alkaneesta 25-vuotisesta sodasta, joka nieli varoja pohjattomasti. Suurin osa veroista maksettiin savuluvun mukaan, jokainen talo joutui maksamaan saman määrän sen varallisuudesta riippumatta. Heikoimmat tilat köyhtyivät jopa veronmaksukyvyttömiksi.

Veronkanto oli määrätty toimitettavaksi käräjissä, jonne talonpojilla oli muutenkin tapana kokoontua käsittelemään yhteisiä asioita. Kaikki eivät kuitenkaan tulleet saapuville ja siksi veronkantajan oli käytävä jokaisessa talossa.

Rautalampi, kapinapitäjä

Nuijasota on yksi suomalaisuuden symboleista. Sitä pidetään suomalaisten nousuna vierasta sortajaa edesauttanutta aatelia vastaan. Se on myös tapahtuma, jonka suomalaiset tietävät paremmin kuin tuntevat.

Nuijasotaa edelsi Ruotsin ja Venäjän välillä käyty 25-vuotinen sota (1570-1595) sekä kuningas Sigismundin ja Kaarle-herttuan kamppailu Ruotsin kuninkuudesta.

Asutusekspansio jatkui 1590-luvulle. Asutus ei kuitenkaan saanut juurtua vailla ulkoisia häiriötekijöitä. Talonpojan kaksi ikuista riesaa olivat kato ja sota. Kun nämä kaksi häiriötekijää ilmaantuivat samanaikaisesti, elettiin uuden asutuksen alueella nälän, nääntymisen ja asutuksen taantumisen jaksoa. Ruotsi-Suomesta oli tullut suurvalta ja Suomi oli tärkeä tukikohta valtakunnan idänpolitiikassa sillä raja Venäjää vastaan oli kauan epäselvä. Rajariitojen takia Juhana III:n hallituskauden alussa syntyi 25-vuotinen Venäjän sota vuosina 1570-1595.

Rautalammin pitäjä muodostettiin vuonna 1561. Rautalammin hallintopitäjä käsitti 1500-luvun lopulla suurinpiirtein koko nykyisen Keski-Suomen läänin Sysmän pohjoisrajalta Pihtiputaan pohjoispuolelle. Se käsitti myöhemmät Rautalammin, Laukaan, Saarijärven ja Viitasaaren suurpitäjät. Tuohon aikaan pitäjässä oli 213 taloa jakautuneena jokseenkin tasaisesti alueen eri osiin. Venäjän sotien aikana 1570-luvulla sotaväki alkoi siirtyessään Ruotsista ja Pohjanmaalta Viipuriin tai päinvastoin, kulkea myös Rautalammin halki. Sangen uuteraan joukkoja jouduttiin kuljetta maan.

Suuren Rautalammin pitäjän halki ei ollut vielä 1590-luvullakaan minkäänlaista tietä. Tarjolla olivat luonnolliset kulkurat pitkin järvenselkiä, joille tiet merkittiin ja ylittämällä loivat maastokohdat kävi kulkeminen merkittävä uraa pitkin joutuisastikin. Tie- ja kulku-urista on ensimmäiset kirjoitetut tieot vasta 1600-luvun lopulta. Kun 1700-luvun alussakaan ei Rautalammin ja Pohjanmaan välissä ollut varsinaista tietä, lienee 1730-luvun karttaan merkitty talvinen kulku-ura ollut käytössä jo 1500-luvulla. Etelästä kuljettaessa tultiin Konginkankaalle, josta kulku-ura erkani Viitasaarelle ja Rautalamminille. Pitäjän poikittaisliikenne kulki samaa väylää. Rautalamminilta pääsi talvitietä pitkin Aroniemen kautta Kivijärvelle ja sieltä edelleen Pohjanmaalle. Pyyrinlahden kulku-ura on myös varmaan ollut käytössä. Käsitys perustuu olettamukseen, mutta luonnonolosuhteiden mukaan arvioituna eivät muut kulkuväylät ole olleet mahdollisia.

Saarijärven alueen halki kulki useita joukko-osastoja, jotka tilapäisesti majoittuivat pitäjän johtohenkilöiden, mutta myös tavallisten talonpoikien asumuksiin. Aikaa myöten sotaväestä tuli pysyvä rasite, linnaleiri. Mm. Kauton talossa Pyyrinlahdella oli linnaleiri. Se tarkoitti talonpoikien velvollisuutta ylläpitää ja majoittaa sotaväkeä sinä aikana jolloin se ei ollut rintamalla. Vuosina 1579-1581, jolloin suoritettiin suuria joukkojen keskityksiä Käkisalmen ja Pähkinälinnan valtaamiseksi, pitäjän kautta kulki 31 eri joukkoa. Ratsumiehet ja knihdit eli sotamiehet matkasivat pitäjän halki Käkisalmen, Viipurin ja Pohjanmaan suuntaan. Ensimmäiset tiedot sotaväen asettamisesta linnaleiriin ovat vuodelta 1583, jolloin Narvasta palasi Hämeen lippukunnan 36 miehen jalkaväkijoukko linnaleiriin Rautalamminille. Tämä toi epävarmuustekijöitä, mutta myös tietoja saatiin. Usein sotamiehet olivat pitempäänkin seudun rasituksena kun joukko-osastot kotiutettiin tai laskettiin hajalle talvikausiksi, silloin kun ei katsottu voitavan suorittaa sotatoimia.

Ruotsalaiset joukko-osastot, joiden kotiuttaminen olisi aiheuttanut turhaa ajanhukkaa, sijoitettiin Suomen maaseudulle talonpoikien majoitettavaksi ja elätettäväksi. Tämä rasitus oli paljon suurempi kuin verot yhteensä ja lisäksi tuli vielä sotilaiden harjoittama väkivalta. Heille ei aina kelvannut se ruoka, jota talonpoika itse söi. Monet talot ryöstettiin putipuhtaiksi kun sotilaat lähtivät oma-aloitteisesti perimään osakseen määrättyjä elintarpeita ja käyttivät liian suuria mittoja. Huovit ja sotilaat mellastelivat linnaleireissään vaatien köyhtyneeltä maakunnalta saataviaan. Talonpoikien vastaus oli

välitön: he valittivat vääryyksistä kuninkaalle, mutta nousivat myös asein vastustamaan kylissä ja taloissa mellastaneita sotilaita.

Rautalammin vanhin linnaleiriasiakirja on ajoitettu vuosiin 1591-1592. Se on tulkittu siten, että ratsumiehet ovat olleet linnaleirissä Rautalammilla syksystä 1591 kevääseen 1592. Tätä asiakirjaa on käytetty myös yhtenä osana todisteluketjussa, jonka mukaan ensimmäinen kapina olisi syntynyt jo vuonna 1592. Kyseisestä asiakirjasta käy ilmi mitä tarvikkeita sotaväki, (ratsuväki ja jalkaväki), kanto talonpojilta.

Rautalammille majoitettua sotaväkeä oli seuraavat määrät:

V. 1591 oli ratsuväkeä 24 miestä, hevosia 41 ja nihtejä 24.

V. 1592 oli ratsuväkeä 24, hevosia 50 ja nihtejä 73.

Koko pitäjän talot olivat huollossa mukana ja linnaleiriasitus on koskenut Rautalammin, Laukaan, Viitasaaren ja Saarijärven emäpitäjiä. Rautalammin suurpitäjä oli tärkeä sotaväen huoltopiste koko 1590-luvun ajan. Kaukana pääväyliltä sijaitseva erämaapitäjä sai kantaakseen kohtuuttomalta tuntuvan rasituksen.

Linnaleirin vastinpari oli kenttäleiri (*fältläger*), jossa huolehdittiin sotilaiden huollosta sotakentillä.

Kun sota Venäjää vastaan päättyi vuonna 1595 Täyssinän rauhaan (aselepo jo loppuvuodesta 1592), ei Fleming-herttua Kaarlen hyökkäyksen pelossa kotiuttanut sotajoukkoja, vaan ne asetettiin jälleen linnaleiriin ympäri Suomea. Uuden rajan käynti oli vielä kesken ja venäläisten pelättiin uudistavan vihollisuudet. Talonpoikien protestit seurasivat välittömästi, mutta Fleming ei taipunut, sotilaat jäivät kyliin. Verorästit lisääntyivät nopeasti 1590-luvulla osoituksena talonpoikien heikentyneestä maksukyvyvystä. Suomen talonpojat kokivat Flemingin päävastustajakseen

Saarijärveläisten osuudesta 25-vuotisen Venäjän sodan aikaisiin talonpoikaislevottomuuksiin lähteet antavat vain hajatietoja. Ennen varsinaista nuijasotaa myöhemmän pitäjän laitaosissa, Kuukkajärvellä, Pyyrinlahdessa, Kalavastingilla ja Kivijärvellä oli levotonta, mikä oli ymmärrettävää kun mainittujen kylien talot olivat kruununtaloja, joita sekä vero-, että linnaleiriasitukset kohtasivat kaikkein ankarimmin. Tuolloin pitkän sotajakson jälkeen edelleen jatkuva raskas sotilaiden ylläpito aiheutti väestön kapinaan nousun.

Joulukuussa 1595 Rautalammilla oli joukko Uplannin huoveja linnaleirissä Saaren, Kivijärven ja Vastingin erämaakylissä paikallisten elätettävänä. Ruotsalaiset yrittivät kerätä taloista laitonta joulumuonaa. Erään jo vakiintuneen yksityiskohdan huovien omavaltaisuuksien pitkäkössä luettelossa muodosti "joulumuonan" nimellä kannetun pakkoveron periminen. Kärsivällisesti maksunsa suorittaneet talonpojat alkoivat olla sietokykynsä rajoilla. Ärtymys saavutti ääripisteensä ja suunnitelma huovien riekkumisen lopettamisesta syntyi.

Ensiuhriksi joutui Kivijärvellä Upplannin lippukunnasta alueelle sijoitettu huovi Hannu Niilonpoika ja hänen kolme renkiään, jotka survottiin armotta jäähän tehtyyn avantoon. Seuraavat surmat tapahtuivat Saarenkylässä, josta pääsi kaksi huovia karkuun ilmoittamaan alkavasta kapinasta. Henrik Gabriel Porthan on muistiinmerkinnyt kansanviisun nuijasodasta, jossa "Vastingin vanhat uroot julmetusti huoveja, ryyttereitä, ryvetteli". Asiasta ei ole muita lähdemainintoja kuin tuo Porthanin kirjoittama runonpätkä. Kivijärvi ja Saarenkylä joutuivat Klaus Flemingin lähettämän rankaisuretkikunnan raivon kohteeksi. Tuhannen miehen ja hevosen voimalla he lähtivät kostamaan, mutta silloin talonpojat pakenivat ja vain muutama saatiin kiinni ja mestattiin.

Tyytymättömyys linnaleiriä vastaan kyti mielissä ja puhkesi silloin tällöin pieniksi kahakoiksi sotaväen kanssa. Erkki Markkasen näkemyksen mukaan esimakua tulevasta yhteenotosta saatiin joulun aikaan v. 1595 ja huovien kostoretkellä v. 1596 tammikuussa, koska valitukset heidän tekemisistään olivat esillä Rautalammin käräjillä 23.3. 1596. Heikki Ylikankaan mukaan rautalampilaiset olivat aikeissa nousta kapinaan. He olivat jo valinneet tietyt päälliköt ja alipäälliköt ja ja lähtivät etenemään kahtapuolen Päijännettä etelää kohden. Viimeistään kolmantena tammikuuta 1596 "kapinallinen nuijajoukko" oli jo Sysmässä ja viides tammikuuta kapinajoukko oli Padasjoella .

Molemmissa paikoissa he takavarikoivat elintarvikkeita. Marski Flemingin käskyä seuraten pantiin toimeen Rautalammin perusteellinen ryöstö. Osa asukkaista pakeni pohjoisen metsiin, jopa Kemin korkeudelle asti. Rautalammin kapina, joka siis osoittautuu Pohjanmaan ruotsalaisrannikon ja Rautalammin kapinaksi, oli monella tapaa enteellinen.

Nuijasota syttyi osin Kaarle-herttuan kiihotuksen tuloksena.

Ensimmäinen nuijasotaan liittynyt selkkaus Etelä-Pohjanmaalla tapahtui vuoden 1596 alussa. Sen aloittaja oli rikas ratsutilallinen ja nimismies Jaakko Ilkka. Huovit löivät Ilkan ilmeisen vähälukuisen joukon ja Ilkka itse vietiin vangiksi Turun linnaan. Vuoden 1596 aikana Pohjanmaan linnaleirejä Flemingin toimesta edelleen vahvistettiin.

Nuijasota saattoi nousta Pohjanmaalta siksi, että Pohjanmaa oli syrjässä valtakeskuksista ja lisäksi Pohjanmaalta oli Ruotsiin paremmat yhteydet kuin muualta maasta. Fleming kielsi kuoleman uhalla valittamasta asioista Ruotsin herttualle. Kuitenkin 39 talonpojan seitsemästä kihlakunnasta onnistui välttää Flemingin vartijat, ylittää Ahvenanmeri ja jättää valitus herttualle. Siinä he asettuivat avoimesti kannattamaan Kaarlea ja ilmoittivat olevansa tälle uskollisia " niin kauan kuin veri on lämmintä sydämissämme"

Kapinamieli sai lisää tuulta alleen, kun Jaakko Ilkka ilmestyi Pohjanmaalle karattuaan Turun linnasta, mahdollisesti Kaarle-herttuan avulla. Marraskuun 25 päivänä eli Pyhän Katariinan päivänä vuonna 1596 käynnistyi tapahtumasarja, josta kehittyi maamme suurin ja samalla Pohjoismaiden merkittävin talonpoikaiskapina, nuijasota. Katariinan päivää Isonkyrön kirkolle viettämään kokoontuneet talonpojat päättivät silloin edusmiestensä palattua kotiin Ruotsista kieltäytyä linnaleiristä eli sotaväen muonituksesta ja majoituksesta ja olivat myös valmiit ase kädessä puolustamaan tätä ratkaisuaan. Samana päivänä tapahtunut selkkaus talonpoikien ja sotaväen välillä sytytti kolme kuukautta kestäneen kansannousun.

Samaan aikaan Kaarle-herttua yritti saada valtiopäiviltä luvan aloittaa sota Klaus Flemingiä vastaan. Sen epäonnistuttua herttua vihjasi pohjalaisille, että nämä voisivat hakea oikeutta itsekin. Tämä Kaarle-herttuan viesti lienee nuijasodan varsinainen alkusysäys, vaikka sen tarkoituksena ei ehkä ollutkaan talonpoikien lietsominen kapinaan. Pikemminkin voisi väittää, että kapinan synnyttivät suurimittainen laittomuus ja väkivalta, joita talonpojat eivät rauhanomaisin keinoin kyenneet estämään. Pohjimmiltaan Nuijasota oli kohtuuttoman rasituksen alle tukehtuvan rahvaan kapina. Hämmäläiset talonpojat ilmoittivat yhtyvänsä kainuulaisten (= pohjalaisten) kapinaan, "koska heillä ei ole muuta kuin nälkä ja kuolema ovella". Talonpojat pelkäsivät kautta Suomen, että heidän kohtalonsa olisi sama kuin Liivinmaan talonpoikien: joutuminen aatelin maaorjiksi. Siinä syvin syy nuijasotaan. Kysymys oli pohjimmiltaan aatelisvallan ja maaorjuuden pelosta.

Ei tarvittu muuta kuin sysäys ulkoapäin, niin olivat Rautalammin miehet valmiit tarttumaan jälleen aseisiin. Tässä puuhassa käytettiin ensi kertaa nuijia ja siitä Kaarle-herttua sai aiheen sanoa nostattaessaan pohjalaisia aatelistoa vastaan: - En voi antaa muuta neuvoa kuin hankkia rauha omalla kädellä. Onhan teitä toki niin monta, että pystytte huovit päältänne karistamaan - ellette muuten niin aidanseipäillä ja nuijilla. Heti pohjalaisten noususta kuultuaan saapui Ylä-Satakunnan Hämeenkyröstä lähetyskunta pyytämään, että pohjalaiset tulisivat vapauttamaan heidätkin linnaleiristä. Tämä oli varmasti lopullinen sytyke sille, että kapinaliikettä lähdettiin levittämään maakunnan ulkopuolelle.

Nuijamiesten Pyyrinlahden taistelu käytiin joulukuussa 1596, jolloin Lapuan nimismiehen Martti Vilpunoika Tuomaalan johtamat lapualaiset ja lappajärveläiset sekä heidän joukkoonsa yhtyneet Kivijärven, Karstulan ja Saarijärven miehet löivät huovit Liimattalan kylän lähellä olevalla Kurik-

kaharjulla. Piikkinuija tunnetaan myös nimellä kurikka, josta Kurikkaharju lienee saanut nimensä. Kurikka oli keskiaikainen ase, jota käyttivät sekä jalka- että ratsuväki. Huovit on muistitietojen mukaan haudattu Huovinsuohon. Huovinsuo sijaitsee Reinikan ja Laurilan välillä Keitelelen rantamis- sa. Kurikkaharju ja Huovinsuo ovat ainutlaatuinen paikkayhdistelmä Keski-Suomessa. Vilho Mäi- lälle ovat Pyyrinlahden vanhat ukot kertoneet muistitietoina esi-isiltä 1950-luvulla mm. että "Ne on kurikkasoan aikana tapelleet tuossa Kurikkaharjulla".

Toisaalla Risto Jokisen kirjoituksen mukaan nuijasodan haudat sijaitsevat tiettävästi vähän pohjoi- sempana kuin Huosiaismäen taistelun hautapaikat.

Pohjanmaalta liikehtiminen levisi laajemmallekin ja joulukuun alussa eräs lapualalainen tuli Rauta- lammin nimismiehen Matti Leinosen luo kehoittamaan tätä mukaan. Nimismies ottikin tehtäväk- seen nostattaa pitäjäläiset aseisiin. Kahta kertaa ei tarvinnut käskeä kun väkeä alkoi kerääntyä. Rau- talampilaisia lähti liikkeelle pohjalaisten mukana. Joulukuun puolivälissä laadittiin sotasuunnitelma, jonka mukaan nuijin, kirvein, keihäin, jousin ja muutamain pyssyin aseistautuneen kapina-armeijan oli tarkoitus edetä kolmea reittiä Turkuun päämääränään Klaus Flemingin vangitseminen. Pääjouk- ko eteni Hämeenkankaan lävitse Ylä-Satakuntaan ja edelleen kohti Turkuja. Läntinen rannikko-osas- to marssi kohti Ulvilaa ja itäiset nuijajoukot kiersivät Rautalammin kautta molemmin puolin Päijän- nettä kohti Varsinais-Suomea.

Kaksisataa miestä lähti uudisasutuksiltaan liittyen lukuisampiin hämäläisiin kapinallisiin. Seudun uudisasukkaat osallistuivat myös Päijänteen jäitä kulkien retkeen, joka päättyi Iivari Tawastin pe- toksen kautta verilöylyyn Padasjoen Nyystölässä. Hämeen nuijamiehet houkuteltiin Padasjoen Nyystölän kylässä sovintoneuvotteluja varten kylän ulkopuolelle. Kaikki antautuneet ja aseettomat talonpojat surmattiin. Vangiksi otettiin Laukaan kirkkoherra Eerikki Markuksenpoika, joka aika- naan vietiin Turkuun kuulusteltavaksi ja tuomittavaksi, mutta hänet päästettiin lopulta vapaaksi. Hän on kirjoittanut muistiin "Joka papin tappaa ei pääse taivaaseen". Eerikkiä ei kukaan uskaltanut tappaa, vaan henki ja kirjoitustaito säilyivät.

Pakoon pääsi vain muutama kartanon suojiin jäänyt, mm. Rautalammin nimismies Matti Leinonen. Leinonen vangittiin ja vietiin Olavinlinna tyrmään. Seuraavana vuonna rautalampilainen lähetys- tö tuli Olavinlinna pyytämään tärkeän luottomiehensä Leinosen vapauttamista. Kustaa Fincke päästikin hänet pois, mutta sillä ehdolla, että Leinonen kotiseudullaan ryhtyisi rauhoittamaan kansaa ja pyrki näin estämään uusien kapinayritysten syntymisen. Näin hän sai eräänlaisen kruununluot- tamusmiehen aseman. Katkeruus vallanpitäjiä kohtaan oli kuitenkin niin suuri, että Matti Leinosta pidettiin nyt Rautalammin takinkääntäjänä ja Fincken apurina, ja parin vuoden kuluttua hänet mur- hattiin väijytyksestä.

Nuijasota oli kuitenkin päättynyt verisesti tappioihin Nokiolla, Padasjoella, Savossa ja viimeiseksi 24. helmikuuta 1597 Ilmajoella käytyyn Santavuoren taisteluun.

Kolme kuukautta kestäneen kansannousun aikana nousivat miestappiot lähes 3 000:een, mikä vas- tasi noin puoltatoista prosenttia nykyisen Suomen senaikaisesta väestöstä. Sama suhteellinen osuus tämän päivän Suomen asukasmäärästä tekisi 75 000 ihmistä.

Kaarle-herttua saapui Turkuun jo kesällä 1597 rangaistusretkikunta mukanaan. Hän joutui kuitenkin palaamaan takaisin Tukholmaan, mutta vuonna 1599 kosto kohtasi Suomen aatelista ja heidän palkkalaisiaan. Kaiken kaikkiaan aatelisia tuomittiin kuolemaan parikymmentä, heidän tukijoitaan ehkä saman verran.

Hartaasti oli Rautalammillakin odotettu Kaarle-herttuan voitolle pääsemistä, sillä siihen oli täälläkin parempien aikojen toivo perustettu. Ensimmäisten joukossa, jotka riensivät puutteitansa herttualle valittamaan, oli myöskin Rautalampilaisten lähetystö. He kertoivat miten he edellisten vuosien lin- naleirin vuoksi olivat niin köyhtyneet, etteivät mitenkään voineet rästejensä suorittaa ja pyysivät niitä kokonaan anteeksi. Tämä heille myönnettiin.

Vuonna 1602 Kaarle-herttua teki matkan Suomeen. Hänen seurueeseensa kuului kruununprinssi,

vasta 6-vuotias Kustaa Aadolf. Kaarle poisti Suomen aatelin omavaltaiset erioikeudet.

Väärinkäytöksiin - lahjusten ottoon ja väärin mittojen käyttöön - syyllistyneet voudit joutuivat oikeudelliseen vastuuseen. Kolme tuomittiin kuolemaan, useita vietiin vangittuina lisätutkimuksiin Tukholmaan, joitakin erotettiin. Virkamiehille, aatelisille, ratsutilallisille ja rikkaille talonpojille annettiin jyrkkä kielto ostaa haltuunsa talonpoikaismaata.

Pahin mielivalta ja laittomuus alkoivat herttuan toimien seurauksena (toisin kuin Flemingin) ainakin hiljalleen vähentyä Suomesta, vaikka ne eivät vielä vuosiin asettuneetkaan edes siedettäviin mittoihin. Linnaleirijärjestelmästä luovuttiin 1600-luvun alussa. Kaarle-herttuan valtaanpääsyn myötä luterilaisen papiston asema vahvistui.

Yrjö Koskinen;

Kun nuijasodan väkipainit Suomessa ovat tauonneet, - kun Kaarlen ja Sigismundin taistelu Ruotsin-vallasta oli lopetettu-, niin uusi aika oli noussut koko pohjoiselle maailmalle. Se työ, minkä Kustaa Vaasa oli aloittanut oli vihdoin hänen nuorimman poikansa jäntevällä toimella täytetty ja samoin se uudistuskin, mikä Kustaan aikana oli Suomen oloissa alkanut, tuli nyt vasta tukevalle pohjalle asetetuksi.

Kaikki alamaiset Suomessa vapautettiin vanhoista kruunnunrästeistensä, joita ei suinkaan liene vähäistä määrää ollut näin monenvuotisten räsitusten ja metelien perästä. Paitsi, että tauotettiin tuo Suomen rahvaan päärasitus, linnaleiri, ja selvillä sanoilla määrättiin, että ainoastaan vuotuinen vero ja sota-apu olisi tästä lähin maksettava. Suomen sotatila oli vihdoinkin loppunut ja rauhan aurinko rupesi paistamaan kelottuneiden peltojen yli, joita jo niin monta vuotta vainovarsain kaviot olivat tallanneet.

Linköpingin valtiopäivillä helmi-maaliskuussa 1600 tunnustettiin Kaarlen nousu valtaan.

Kaarle-herttua otti v. 1604 Norrköpingin valtiopäivillä kuninkaallisen arvon ja nimen (Kaarle IX) ja v. 1607 Upsalassa kruunattiin, viimeinpä v. 1611 kuninkaana kuoli. Hän oli Suomenmaalle niin kuin häntä nimitettiin, "hyvä kuningas". Häntä seurasi jalo poikansa, sankari Kustaa Adolf.

Sota Puolaa ja Sigismundia vastaan jatkui, joka päättyi v. 1626 välirauhaan. Molemmat orpanukset kuolivat v. 1632.

Uskonpuhdistus oli näillä mailla juurtuaksensa tarvinnut kolmeneljännestä vuosisataa, mutta olikin nyt täällä vahvemmallalla perustalla kuin missään Euroopassa. Olemme nähneet kuinka paavikunta tällä aikakaudella oli tointunut Lutherin aikaisesta tainiostaan ja kaikin mokomin, vieläpä hyvällä onnella, pyysi takasin periä entisen alansa ja voimansa.

Tässä katolisuuden voittokulussa pohjoiseen päin nyt tapahtui kääntyminen, ja pian sen jo täytyi Ruotsin ja Suomen aseiden alta peräytyä Wienin porteille ja Alppi-vuorten juurille saakka.

Se on Kaarlen maine, että hän tämän suuren uskontoistelun oli aloittanut, valmistanut ja ennustavalla silmällä oivaltanut. Mutta mainittavaa sekin lienee, että tuo verinen aalto, joka vyörytti paavilaisuuden takaperin Reinin ja Tonavan rannoille, oli väreenä alkanut Pohjanmaan nevoilla ja Rautalammin jylhillä vesillä.

Kustaa Adolfin protestanttinen armeija löi Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan katolisen armeijan Lützenin sumuisilla tasangoilla ja turvasi uskonpuhdistuksen perinnön Martin Lutherin mailla.

Rautalammin miehet, jotka seitsemättä vuotta sitten olivat olleet ensimmäiset metelinostajat, tekivät nyt viimeisen nuijaretken, - jos tätä nimeä enää sopii käyttää - ryöstäen ja raastaen Savon linnan paikkeilla, mistä perivät takaisin ne hevoset ja muut tavarat, jotka Pikku-Savon nostoväki Nuijasodan aikana oli heiltä vienyt.

Helena Simonaho

Lähteet;

Rautalammin historia

Vanhan Saarijärven historia
Konginkankaan kirja
Nuijasota, Yrjö Koskinen
Vilho Mäilän kirjoitukset
internet